

ըստ առանձնական, կ'ընէ, լաւագոյն եւ 227 թուականը դիւել Արտասանայ մահուան, իսկ 224ը համարել Գործի առումն որով բնիկ Պարսկաստանի տարապետութիւնը կ'արարեմ, եւ որով Արտասանը վեհի բռնուեցաւ Կարայիցի հետ: Իւր պատմութեան նշար որ Յարարի ալ Արտասանը 14 տարի եւ 10 ամիս տեւող իշխանութիւնը բացառելով Արտասանայ մահուանէն իր հաշուէ, երկրորդ ամին արշիւնները՝ նաեւ ժամանակակիցընդ Պրին եւ Հե-րոգիանս՝ զԱրտասան վերջին արքայ կ'ըսեն Պարսկեաց, որ, կ'ընէ, անըմբռնելի կ'ըլլար՝ եթէ Արտասանայ մահուանէ ետքն ալ Արշակունի պետութիւնը տակաւին երեք տարի տեւած ըլլար: Եւ երրորդ՝ անըմբռնելի կ'ըլլայ որ Արտասանը՝ Արտասանայ մեռնելէն ետքն՝ այս երեք տարե-ներն անգործ մնացած ըլլայ: Ի հարկէ, կ'ընէ Պրտասանը, նաեւ այն տեղական առանձնութիւնը կ'ընէ թէ որովչե ճակատամարտին ետքն պէտք էր մի առ մի նուաճել Եկ-րասան, Մարասան, Պարսասան, Հայոց աշխարհն, Ասորեսան եւ Բաբելոնսան: Բայց, կ'ընէ, դիպաց այս կարգի բնութիւնը չէ՝ Գրիտի առանձնութենէ հետ կ'ընուով, եւ թերեւս հնարած եւ, կ'ընէ, ի Հայոց Արտասանը կրած ձա-խողանքը պատուակելու համար: Գրիտ Արտասանայ մահ-ւանէն ետքն մինչեւ 228 կամ նաեւ նոյն տարին պատա-հաններն այս կարգաւ կը լինէ՝ Արտասան անգործ ապա-րուռն, որ ֆինիքսներ թէ Ասորեսան արդէն գրաւուած էր, արշաւանքն ի Մարս եւ նուաճուին մեծ մասին Մա-րաց եւ Պարսկաստանի, յարձակուին Հայոց աշխարհի վրայ, եւ մերժուել անկէ՝ պարտուելով Հայոցն: Մարաց մեկ մասնն (որ անուշա, կ'ընէ, Արարականացիք էին,) եւ Արտասանայ որդիներն, յետոյ զարձ Արտասանի՝ Լստ այսմ, կ'ընէ, տարակոյտ չի չար որ Յիզրուի առումն եւ Բաբել-լոստանի գրաւումն առաջին գործն եղած ըլլաւ եւ Ար-տասանը՝ այն ճակատամարտը վստակելէն ետքն, եւ Յիզրուի գրաւումն իւրեւ բնական հետեւութիւն Արտասանայ մա-հուան՝ չէ յիշած Գրիտ առանձնին կերպով: Իսկ Գրիտի այն խօսքը թէ Պարսկաստանի մասերը այն ատեն նուա-ճեց Արտասանը, կը հասկնայ այն մտքը թէ այս անգամ արշաւանքն եղած ըլլալու է մոյսն մինչեւ Կոնստանդնու-սին: Անկէ աւելի արեւելակողմն Սասանեանց հիւսնակուեալ ար-շաւած ըլլալու է մոյսն յետոյ, երբ՝ քսո Յապարդայ հպատակեցոց նաեւ Սազասան, Վրկար, Նիշապուրս եւ Վերքը (Տես Պրտասան, 162-163) — Եթէ բնութիւնը հա-մարինը Նեոլոգիքայ կարծիքը, եւ Արտասանի մահը գրուի 224ին, այն ատեն յիշեալ երեք տարին կը մնայ Արտասա-նայ՝ վերջնագոյն Արշակունւոյս, որուն վերջին տարին յայտնի չէ. բայց գոնէ իւրեւ Կարայի արքայիցի Արշակու-նեաց այնուհետեւ նշանակութիւն չունին, եթէ կ'սարեր ալ երկար, այսպէս կամ այնպէս, ամառանայ Տիգրանի եւ զկեսն որ աշխարհաց առնուելէն ետքը:

* * *

Պէտք է այժմ անցնիլ այն դրամներուն, զոր Հեղինակը կցած է իւր Յուլիանին, փոր մէկ մասն իրաւամբ տակաւին բնիկ Արշակունեաց շարքին մէջ դաստարեւելով՝ միւսը՝ երկրորդական ծիղկին վե-րագրերով: Այսինքն՝ մեզի կը մնայ տեսնել «Բա-ղաբաց» դրամները բնիկ Արշակունեաց օրերէն, կամանակիքէն Բ դրամները՝ որ Եղիմայիսի իշխա-նութեան կը վերաբերին, եւ ի վերջոյ Հայ Արշա-կունեաց վերագրուած դրամները: Հաս բնիկ Արշա-կունեաց բաժնին կը վերաբերին նախ իրաւամբ մոյսն «Բաղաբաց» դրամները:

Քաղաքացի դրամներ: Այս՝ Բաղաբաց, դրամ-ները շատ շնն Հեղինակին հաւաքման մէջ, ընդ-ամենն 9 կտոր պղինձ: Իրենց առանձնին նկարա-

գիրն է որ ոչ արքայից արքայի մը պատկերը կը կրեն եւ ոչ անոր մէկ արձանագրութիւնը: Գոնէ մաս մը թուական ունենայով՝ ժամանակը յայտնի է: Ասոնց նկարագիրն է՝ Թ. 1 յառաջակողմը՝ Բախտ, գլուխը բրգաւոր թագով, յետակողմը՝ դրուած ΔΚΣ. ΔΙΟΥ, այսինքն հաւանորէն ΔΚΣ = 224 Սեւեկ. եւ ΔΙΟΥ Գրիտ ամիս (Նոյնմբեր, վերջինս երկարացութեամբ կը դնէ Հեղինակը) եւ բայ ասորի դրուած Ա, դրամահատութեան տեղը: Կիւսր՝ 1.47: Թ. 2 բոլորովին նոյն է ասոր հետ. կշեռը՝ 1.80: — Թ. 3 յառաջակողմը՝ նոյնպէս՝ Բախտ բրգաւոր թագով, յետակողմը՝ Յաղթու-թիւն պատմութեամբ, ձեռքն արմատներն բռնած, առջեւ թուական ANT = 351 Սեւեկ., կշեռը՝ 3.62: Բոլորովին նոյն ասոր հետ՝ Թ. 4, կիւսր՝ 2.67: Նոյն եւ նաեւ Թ. 5-6 ալ, բայց Յաղթու-թեան առջեւ ունին թուական BNT = 352 Սեւեկ., կշեռն՝ 3.24 եւ 3.32: — Թ. 7-8 յա-ռաջակողմը՝ նոյնպէս Բախտ բրգաւոր թագով, յե-տակողմը՝ դրուած է լոկ ΠΟΛΙΣ («քաղաք») պատ-կերն է՝ Բախտ պատմութեամբ եւ բրգաւոր թագով նստած թալոյի մը վրայ, ձախ ձեռքը ժայռին վրայ դրած, աջը կարկառած, եւ տփին վրայ կեցած է Յաղթութիւնն որ զԲախտ կը պսակէ: Բախտին սոսից առջեւ մօրուքաւոր եւ եղինքաւոր գլուխ մը (գետոյ գիւղ) բախտի գլխուն ետեւ՝ Α, կշեռն (Թ. 7) 2.08: Նոյն տպով է նաեւ Թ. 8, կշեռը 1.78: — Թ. 9՝ առաջակողմը Բախտ բրգաւոր թագով, յետակողմը՝ կիւղ մը պատմութե (Ար-տեմիդ) կարճ պատմութեամբ՝ գէպ ի ձախ շարժե-լու վրայ, ձախը բարձրացուցած կը բռնէ բան մը (տղիք): Իրեն ետեւը՝ արձանագիր մը կար, որ այժմ մաշած է. իրեն ձախակողմը կը կարգայտուեալ տակաւին տառեր APΣA... կշեռը՝ 1.85, շատ ցանցաւ: (Տես էջ 178-9):

(Հրաւանիւնի)

Հ. Յ. Տ.

Կ Ե Ն Ս Ս Գ Ր Ա Կ Ա Ն

ԲԹԻՅԿ ԳՈՎՏ. ՍՏԵՓՈՆ ՓՈՍՈ ՍՍԼԵՆՆԵՆ

Երեք տարի անցաւ արդէն, որ այս նշա-նաւոր անձն ալ յանձնեցինք հողին, կորուսինք Հայ բժշկական այս հին դէմքը, ազգային այս կարեւոր գործիչը, որ իւր աշխարհը հասակին մէջ մտքով եւ մարմնով դեռ շատ առաջը, Կ. Պոլսոյ նոր Հայ սերունդին կենդանի քրա-պատու մը հմուտ խորհրդատուն եղած էր:

Սերվիլէն, Ռուսինեան, Պետանեան, Ֆե-րուհեան, Սինապեան, Սեւեան, Յաճախեան եւայլն բժիշկներու ժամանակակից ու պաշտո-նակից. Յակոբ Պալեանի, Գր. Աղաթոնի, Գր. Օտեանի, Խաչատուր Պարտիկյանի, Սո. Փա-փաղեանի, Կ. Իւթիւճեանի մտերիմ գործակից,

դուրս. Ստեփան Բաշա Ասլանեան կը վերադարձեր խումբին այն հաղուսագիտ անձերուն, որոնք անցաւ դարու երկրորդ եւ երրորդ քառորդին, փայլուն ճշմարտութիւններ տոհմային ժամանակակից պատմութեան, եւ անոր շէքն իրաւամբ յաւելցուցին:

Բժիշկ եւ վերաբոյժ ճարտար, պերճախօս դասատու, ընտիր բեմասաց, Ստեփան Բաշա Ասլանեան մինչեւ իւր կեանքին վերջն, ո՛չ միայն իրեն համալսարանի բժիշկ պարգեաւ, այլ եւ իրեն յարգուած եւ սիրուած Հայ մը, եւ այս հակառակ շատ մը տխուր արկածներու, ինչ մը պատահարներու, որոնք իւր անուան ստուերած բերել ուզեցին, եւ որոնց սակայն՝ ինքը գիտցաւ յաղթել օրինակելի արեւութեամբ:

Ճանցած էի զինքը, խօսուն մատենագրական էր Կ.Պոլսոյ Հայ բանասէրներուն, որոնք շատ ու շատ անգամ կ'երթային քաղել իրմէ կարեւոր տեղեկութիւններ ազգային անցքերու մասին, որոնց ակնաստեղծ եղած էր նա, եւ որոնց միադարեան եւ աւելի պատմութիւնը խիստ հմտակից կերպով եւ շատ գիտնականօրէն խտացուցած էր իր մէջ:

Ծանօթ եւ նշանաւոր դէմք մըն էր Ստեփան Բաշա, մեծ անուն մ'ուրիշ Ազգ. Սահմանագրութեան մէջ: Թեեւ անոր Հեղինակներէն չէր, բայց ընդ պաշտպան եղած էր, օրով՝ շատ անգամ կրցաւ իմաստութեամբ առաջնորդել անոր, ազգային գործերու ամենափափակ պայքարներուն մէջ, եւ անձուէր զօրապետի մը իսկական գերն ունենալ, միշտ ուղղութիւնը, խոհմութիւնը, շրջահայեցութիւնն իրեն սկզբունք ունենալով, եւ առ Օսմանեան Գահն ունեցած ամենաանկեղծ հաւատարմութիւնն իրեն կէտ նպատակի բրած:

Այս դէմքն է, զոր ուրուագրել կ'ուզեմ այսօր. ներկայ Հայ սերունդին պատկերել անոր կեանքը, զոր կը խոստովանիմ թէ գծելու բաւական կարողութիւն չունիմ, մանաւանդ՝ դժուար իսկ զայն կը համարեմ, այն պերճախօս գալանաւանդան ներքոյնանէն յետոյ, զոր անոր դադարին վրայ արտասանած է Ամենապատիւ Օրմանեան Պատրիարք:

Անշուշտ եւ աղքատ ընտանիքի զաւակ, ծնած էր Բերա Կ.Պոլսոյ, 1822 Գեղեմիսեան 25ին (Հ. Տ.), նախակայ Ս. Ստեփանոսի Տնի օր, որուն համար մկրտուած էր Ստեփան անունով:

Մայրն էր՝ Կեսարացի ծննդից Պոլսոս աւլայի մը դուստրը Հովհաննէ անուն, իսկ Հայրը՝

Վանեցի Ասյան աղայի մը զաւակը Եղիշ, որ արհեստով շոշոյկէն ծննդի. ներկիչ կամ Նկարիչ եղած է շինութեանց, ինչպէս հպարտութեամբ կը պատմէր շատերուն յոյն ինքն Ստեփան Բաշա:

Ունեցած է բազմաթիւ քորորու եղբայրներ, որոնց երրորդն էր Ստեփան, եւ կազմութեամբ ալ ամենէն աղքատը, թեեւ՝ հակառակ այդ տարակազմութեան կրցաւ նա իւր կեանքին ուժովն գարունները բոլորել շատ քիչ հիւանդութեամբ:

Իւր նախնական կրթութիւնը կը ստանայ Բերայի Գրեմաթիա կոչուած թաղին Ս. Էջմիածին անուն ազգային Գաղղոյն մէջ, որ Կ.Պոլսոյ սակաւաթիւ Հայ վարժարաններուն լաւագոյններէն կրնայ եղբր համարուիլ այն ատեն, թէ եւ Պալատի Ս. Հրեշտակապետ Գաղղոյն, Իսկիւտարի Ս. Խաչ եւ Ս. Կարապետ վարժարանները, ինչպէս նաեւ Գարակէօսիկի Դանլըքիլիս կոչուած կողմին Գաղղոյն, իրենց վաղեմի համբաւէն զուրկ չէին այն ատենները:

Ս. Էջմիածին Գաղղոյն, որ մեր ժամանակակից Տարեգրութեանց մէջ բնաւ յիշուած չէ, Բերայի Ս. Երրորդութիւնն եկեղեցւոյ կը վերաբերէր, երբ տակաւին չկար Նարեկեանի, որ 1846ին բացուած է Նոյն եկեղեցւոյ բակին մէջ:

Ս. Էջմիածին վարժարանին մէջ, Ստեփան բաւականապէս կրթուելէ եւ Քերականութիւն, Թուարանութիւն, քիչ մըն ալ օտար լեզուներ եւ ուրիշ ...ութիւններ սորվելէ յետոյ, 1839ին սկիզբը կը փոխադրուի Ազգային Ճեմարան Ս. Նրուստղէմի անուն գիշերօթիկ բարձրագոյն Աւստիւնարանը, զոր Ազգը 1838 Սեպտ. 13ին¹, Աղանի Ստեփան Պատրիարքին օրով, կը կանգնէր Իսկիւտարի բարձունքը, նախաձեռնութեամբ Սերիլեռեան Գովհաննէս ու Պալեան Կարապետ Ամիրաներու:

Ճեմարանի մէջ ընկեր եւ դասակից կ'ունենայ Կարապետ Իսթիւճեանը, Աբրահամ Քրէնկեանը, ինչպէս նաեւ Թարութիւն Պէլրանն ու Թարունակ Քրթիկեանը, որուն հետ այնչափ

¹ Ճեմարանի բացման այս թուականը, զոր բաց ի նշանակէ Ս. Փրկչեան հիւանդանոցի պատմութեան, ուրիշ ժամանակակից հրատարակութիւններ շարունակ սխալ գրած են, կ'օրինակէք Ազգ. Պատրիարքարանի Առաջնագրութեանց Հին ձեռագիր տարբեր, որ կը կարգադրէ.

«Գնահ Տնաւո 1838 եւ ի թուին Հայոց ՌՄՂԷ, ի Սեպտ. 13, սկիզբն եղիւ զործադրութեան եւ բացման ճեմարանին կամ Աւստիւնարանին յուսկիւտարան»:

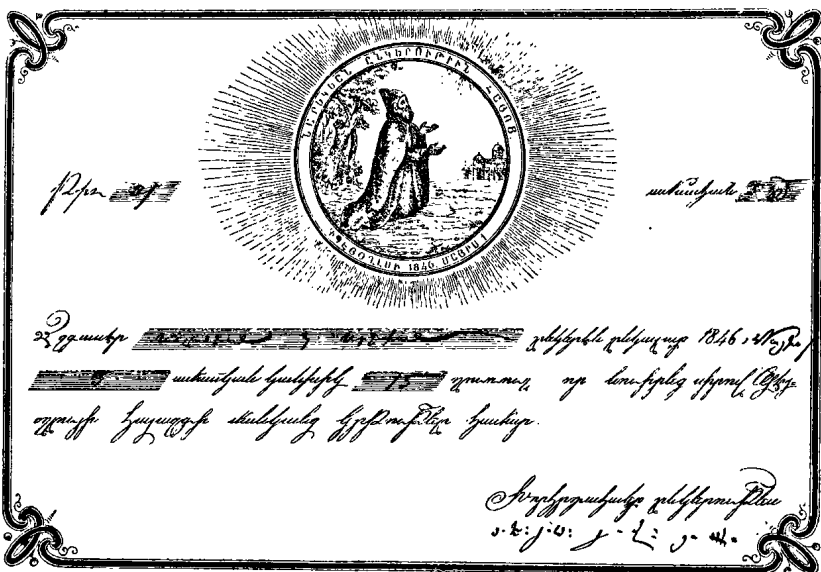
Ճեմարանի բացման այս թուականի մասին գիտել նաեւ Թարատրութեան մեմարանի անուն Տեղաւր, Տեղ 1840 էլ ¹⁰:

անգուլ ու եռանգուլն աշխատութեամբ կը լրացնէ անոր շրջանը, միշտ յառաջագետ, միշտ ուշիմ հանդիսանալով:

Բժշկական դասերուն հետեւելով հանդերձ, Ստեփան Ալանեան կ'ուզէ հետամուտ ըլլալ եւ ազգային գործերու. եւ ինչպէս չըլլար, քանի որ Կ.Պոլսոյ Հայ գաղութը մտաւորական նոր կեանք մը կը սկսէր այն ատեն: Հայ ուսումնականներու ընտիր խումբ մը Հայաստան թերթը հրատարակել ձեռնարկած էր 1846 Յուլիս 1ին ի վեր, եւ լուրջ գրութիւններով լուսաւորութեան ուղին կը

նային Եւրոպա կրթութեան, ուսնալ երիտասարդներ, իրենց հմուտ գրչով եւ գրական գործունէութեամբ:¹ Բակոբէկ Կիւճիկեան, Սերովբէ Վիշէնեան, Կիկոզոյ Զօրայեան, Գրիգոր Աղաթոն, Գեորգ Սիմաւրաճեան, Միքայէլ Աղաթոն՝ կրթական նոր դարագլուխ մը կը սկսէին. եւ Ստեփան Ալանեան՝ թէեւ տակաւին ուսանող, իւր Հայ ընկերակիցներուն հրաւիրակ կ'ըլլար վերագրեալ գործիչներու օրինակին հետեւել:

Երբ 1846 Մայիս 1ին, Համազգեաց ընկերութեան կազմութենէն ափս մը յետոյ, Բերայի մէջ կը հաստատուէր Մարեկեան բա-

Տարթեր. Ճեմարան-Ուսումնարանը վերաբացուած էր. զանազան ընկերութիւններ՝ Ուսումնասիրաց, Հայկազնեան, Դեմարանեան, Համագգեաց, Մարեկեան եւ այլն անուններով զանազան թաղերու մէջ կը հիմնուէին հուլ ընդ հուլ, բոլորն ալ Հայ մանկաւոյն դաստիարակութեանը, Ազգային կրթութեան սատարելու նպատակաւ:¹ Ազգ. Պատրիարքարանն Օսմ. Պետութեան բարձրագոյն արտօնութեամբ, կ'օժտուէր Հօգեւոր եւ Գերագոյն ժողովներով. Ազգին մէջ նոր եռանդ մը, նոր խանդ մը կը վառէր դէպ ի յառաջագիմուսին, որուն կարպակտ կը հանդիսա-

րենպատակ ընկերութիւնը, ինքը անոր գրեթէ առաջին բաժնորդներէն կ'ըլլայ, եւ երեք ամսական բաժնեգին միանգամայն կը վճարէ, ինչպէս կ'ուսանինք այդ ընկերութեան մէկ ընկալագրէն, որ ժամանակին տրուած է, եւ զոր Ստեփան փաշա նուիրած է իւր մէկ բարեկամին: Հետաքրքրութիւնէ զուրկ չ'ըլլար կարեւոր ներկայացընել հոս նշխութեամբ այդ ընկալագրէր, ի յուշ այն ընկերութեան, որուն անունն, հազիւ հարեւանցի մը գրուած է մեր տոհմային ժամանակակից պատմութեան մէջ, թէեւ այն ատեն երկարօրէն իօսած է Զամուռճեան:²

¹ Արշալոյս Արարտունան, Զ. տարի, թիւ 257, 19 Ապրիլ 1846:

² Արշալոյս Արարտունան, Է. տարի, թիւ 286, 30 Մայիս 1847:

³ Հայաստանի թերթ Կ.Պոլսոյ, Է. տարի, թիւ 8, 17 Օգոստոս 1846:

Ի՞նչ սիրուն եւ ի՞նչ խորհրդաւոր պատկեր մ'ունի այս ընկալաբարի ճակատը. Նարեկացի անմահ քերդողն ինքը ծնրադիր, աղաւաւոր, Թուրի Թէ կը պաշտօնի առ Տէր Աստուած Հօգոր, ընդունիլ զգլխնաւորին զաղաչանո, հսկել ու յաղդել իւր անուանակիր նորակալմը ընկերութեան, որ սուրբ նպատակ մ'ունէր: Այս ընկերութեան նախաձեռնութեամբն է որ բացուած է ժամանակին բերայի Մարեկեան Ազգ. վարժարանը, յետոյ Տրկիզուած, եւ դարձեալ վերաշինուած, որ կանգուն է այժմ, Ս. Երրորդութեան եկեղեցւոյ բակին մէջ:

Նարեկացւոյ պատկերին շուրջը կը կարգանք, վերը՝ «Մարեկեան ընկերութիւն» Հայոց, եւ վարը՝ «Ի Պէյոյոյու 1846, Մայիս 1»:

Ստեփան Այալեան այս ընկերութեան մասնակցելով, կ'անդամակցի նաեւ Նարեկեան վարժարանի Հոգաբարձութեան, սակայն՝ ոչ ընկերութեան մէջ, ոչ ալ Հոգաբարձութեան մէջ կրնայ գործն զերմ'ունենալ, որովհետեւ՝ բժշկական վարժարանի աւարտական քննութիւնները մեծապէս զբաղեցուցած էին զինքը, եւ կարելի չէր բաժնուիլ անոնցմէ: Ուստի իւր ազգասիրական նորարարքն եռանդն ի գործ դնել ապագային վերապահելով, իւր բոլոր ուժը կու տայ դասերուն, եւ յաջող ու փառաւոր քննութիւններով կը վկայուի Docteur բժիշկ 1847 Օգոստոսին:

Բժշկական վարժարանին մէջ այն տարւան աւարտական քննութիւններուն համար, շատ մեծ հանդէս մը տոցի կ'ունենայ. Օգոստոսիս Սուլթան Մէճիտ կայսրը, Եգիպտական փոխորդայ Մէհմետ Ալի փաշայի հետ անձամբ հոն կ'երթայ. աշակերտները հրապարակաւ կը քննուին կայսր ներկայութեանը, եւ հայազգին Ստեփան Այալեանն առաջին շայ աշակերտը կ'ըլլայ, որ առաջին հանդիսանալով, կ'ըլլար առաջին շայ վկայուած զոկտորը Կ. Պոլսոյ կայս. զննութեան բժշկական վարժարանէն:

Ստեփան Այալեանի հետ կ'աւարտեն Արիֆ Իֆէնտի, Նիքուր Ապրիւօֆ եւ Գրիգոր Եանօպիլեան, որոնք ալ ոչ նուազ քաջ կը հանգիստանան, եւ Սուլթան Մէճիտ այնչափ կը զմայլի այս շրջանաւարտներուն տուած պաշտախաններուն, որ անոնց կարողութեան վրայ աւելի ստոյգ գաղափար մ'առնելու համար, կը հրամայէ որ այս չորս շրջանաւարտները շու-

տով Վիննա ղըկուին՝, եւ անգամ մըն ալ հոնտեղի բժշկական Համալսարանին դասատուներէն քննուելով վկայուին:

Նորապսակն դոկտ. Ստեփան Այալեան, իրեն զննութեան բժիշկ, անմիջապէս դերհազարապետութեան աստիճանը կ'ունենայ, եւ քանի մ'ամիս յետոյ իւր վերոյիշեալ ընկերութեան հետ կը մէկի գէպ ի Վիննա:

Դոկտ. Ս. Այալեանի յառաջագիմութիւնը ազգային հանուր խնդրութիւն մը կը պատճառէ, եւ Թէեւ իրմէ առաջ Բարունակ Բրիտիկանը պիտի աւարտած ըլլար, բայց այն ուշիմ երեսասարդը հազիւ ուսանողութիւնը աւարտելու ժամ, բժշկական պաշտօնով Բարունակ ղըկուած ըլլալով, վիճակն եւ բախտը կ'իյնար Ս. Այալեանին:

(Ընդունելիք)

ՎՐԻՆ

ԱՅԽԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ

ՀԻՆ ՀՈՅՈՑ ՏԵՂԻՈՅ ԵՆՈՒՆԵՐԸ

(Ընդունելիք)

ԺԻ. ՏՅԻ ԵՆՈՒՆԵՐ:

Չորեքստաններով նահանգը՝ ՏՅԻ (սեռ. ՏՅԻ, ՏՅԻ, ՏՅԻ) է՝ առ Եգիպտոս, իսկ 29, «առ երկ Գուգարաց, ամբողջ եւ բերդը կառուցեալ» իսկ 610: ՏՅԻ Դ. Գարուն Մամիկոնեանց տնային կը վերաբերէ (Փաւստ. 66 եւ 128), որ ժամանակութեամբ ունէր սպարապետութիւնը, եւ եպիսկոպոս մ'ունէր (Փաւստ. 269. Եղեւ. 22): ՏՅԻ կը կոչուի շէր-բէ (Փաւստ. 66), յոգեւոր (Եղեւ. 99) եւ սովորաբար քառաս (Փաւստ. 128, Փարպ. 219, 282, 333, 370), կամ պարզապէս ՏՅԻ առանց այս աշխարհ եւն բռնութիւն (Խոր. 74, 234, Սեբ. 115, 139 եւն): Բնակիչները կ'առնեն ՏՅԻ-ն (Սեբ. 65, 115, 139 եւն): իսկ 610 Տնամանա՝ ասոր վերաբերող Որտեղ եւ Կող գաւառները Փարպեցի (Էջ 443 եւ շար.) եւ Խորենացի (Էջ 74, 82) ալ կը յիշեն, բայց առանց բնիւր Թէ Ինչ աղբն ունէին այս նահանգին հետ:

ՏՅԻ. ՏՅԻ երկրանունը սկզբնաբար ոչ-հայ ազգի մը անունն է, զոր առաջին անգամ Բաննոփոն կը մէշէ, այս ինք՝ Դաօչոյ՝ բռնուած ազգին,

1 Հայաստանի Բարեք. Կ. Պոլս. 30 Օգոստոս 1847, Թի. 9-62:

2 ՏՅԻ ամբ. տեղերուն վրայ շատ սակաւ կը խօսին հայ պատմագիրը: Հմմտ. Արշա. 4, 7, 1 «ամբողջ երկրներ ունին ՏՅԻ»:

3 Նաեւ Դաօ ի կոչուին. Հմմտ. Սեբ. Բ. Գլխ. 4-րդի «ՏՅԻ (Դաօչոյ) Ժողովուրդ մը գէպ ի Պոլսոս